

A női géniusz színeváltozásai: Alkotónők egyetemes enciklopédiája

Béatrice Didier, Antoinette Fouque és Mireille Calle-Gruber, szerk. *Le Dictionnaire des Femmes Créatrices*. 3 kötet (Paris: Éditions des Femmes/ Biblio Belin, 2013) 4800 oldal. Sonia Rykiel illusztrációival. ISBN-10: 2721006312. ISBN-13: 978-2721006318

A nőörténet számára úttörő jelentőségű és a könyvpiacra műfajában egyedülállóan ambiciózus kézikönyv megjelentetésére vállalkozott a francia Éditions des Femmes kiadó. Az *Alkotónők egyetemes enciklopédiája* címre hallgató monumentális alkotás több mint 5000 oldalát számláló három vastag kötetben kíván számot adni az egész világ kultúrtörténetében vagy a saját hazájukban jelentős szerepet játszó női alkotók munkásságáról, térben és időben átfogó, összefoglaló jelleggel, nyolc 'kreatív színtér' kimagasló teljesítményeire, emlékezetes nőalakjaira koncentrálva. A hagyományos tudományterületek és művészeti ágak – tudomány és technika, bölcsész tudomány, képző/iparművészet, előadóművészet, irodalom és könyv(kiadás) – kiemelkedő művelői mellett helyet kapnak a hagyományosan férfiuralom dominálta publikus, közéleti közegben teret nyerő úttörő nők is, akik a történelem-politika-gazdaság, a földrajz és a felfedezés, vagy akár a sport területein törtek át határokat és alkottak maradandót.

A mű több szempontból is hiánypótló. A kanonizált alkotónők felé tett kötelező főhajtáson túl számos méltatlanul feledésbe merült alkotóra is felhívja a figyelmet. Bemutatásra kerülnek a már elismert női génuszok – Sapphotól, Simone Veilen át Angelina Jolie-ig – csak úgy, mint kevésbé ismert társaik, köztük például Agnocide antik görög nőgyógyász, Itsuko Hasegawa japán építész, Naïma Laouadi algír futballista, Vandana Shiva a Nagymamák Egyetemét alapító indiai fizikus, hogy csak néhány nevet említsünk a rendkívül széles és színes palettáról. Az enciklopédia egyszerre vizsgál egyéni teljesítményeket és kollektív eredményeket (iskolákat, mozgalmakat), azokat következetesen társadalmi kontextusba helyezi, összeolvasva a főszór-beli és az underground kulturális irányzatokat. Olyan hagyományosan marginalizált területek képviselőit is számba veszi, mint a feminista aktivizmus, a pedagógia, a (pszicho)terápia, a mesemondás, vagy az utazás/útleírás. Sőt, az enciklopédikus etnocentrizmus ellenében, az Európa-központúságot stratégikusan kerülendő ázsiai, afrikai alkotók szóbeli

alkotásait is terítékre keríti. A női kreativitás hét kontinensen és négy évszázadon átívelő világtörténetéről formált komplex összképet a mintegy 15000 alkotónót tárgyaló közel 10000 szócikk teszi ki, 1600 nemzetközi szerző (köztük 100 szekcióért felelős társszerkesztő) együttműködésének eredményeképp.

A három főszerkesztőnő a francia feminizmus és a társadalmi nemek tudományos kutatásának illusztris képviselője. Antoinette Fouque militáns feminista politikusnő, politológus, pszichoanalitikus, 1968-ban Monique Wittiggel karöltve a híres női felszabadítási mozgalom, a Mouvement de Libération des Femmes (MLF), megalapítója – a *Madame Figaro* egyenesen az MLF „nőpápjának” titulálja. A nőenciklopédiát jegyző Éditions des Femmes kiadót is ő hozta létre 1974-ben azzal a feltett szándékkal, hogy nőktől, nőkről, nőknek közöl az emancipáció tematikáját problematizáló, a női kreativitást és önkifejezőmódot reprezentatívan tükröző szövegeket. Saját bevallása szerint a kiadó megalapítása óta, a kezdetektől foglalkoztatta az a gondolat, hogy a 18. századi diderot-i Enciklopédia mintájára egy nőlexikont hozzon létre; majd akkor érlelődött véglegessé elhatározása, mikor 2012-ben bekerült ő maga is a Petit Larousse lexikonba, és szembesült vele, hogy mennyire kevés nő szerepel az egyetemes tudás tárházaként számontartott enciklopédiák lapjain. A női tehetség elismeréséért vívott harc írásos mementója végül a kiadó megalapításának 40. évfordulóján látott napvilágot Béatrice Didier (az Université Paris 8 és az École Normale Supérieure professzora) és Mireille Calle-Gruber (a Sorbonne Nouvelle-Paris 3 Nőtudományi Intézetének vezetője) nőtudománnyal foglalkozó egyetemi oktatók tárfszerkesztői segédletével.

A nőenciklopédia jelentős támogatásra és pozitív visszhangra lelt. A mű az UNESCO támogatásával jelent meg, Irina Bokova az UNESCO főigazgatója is írt hozzá előszót, melyben azt méltatta, ahogy e könyv minden oldala arra buzdít, hogy ünnepeljük az emberi szellem legjavát: a találékonyságot, a megújulás képességét, a képzelőerő konstruktív használatát, a békét és fejlődést elősegítő innovatív megoldások elgondolására. Édith Crésnon volt francia miniszterelnök a *Huffington Post* hasábjain fejezte ki elismerését, hangsúlyozva, hogy a legkülönbözőbb területeken elért, figyelemreméltó női teljesítményekről tanúskodó vállalkozás sokkal több, mint pusztán kánon-revizionáló, férfiuralom ellen tiltakozó gesztus, hiszen alapvető emberi értékek mellett tesz hitet, mikor tanúbizonyságot ad az alkotónők gyakorlatias szelleméről, önzetlen szolidaritásáról, hatalmi harcoktól való elhatárolódásáról és általános társadalomjavító törekvéseiről. A széles körű támogatást jól példázza, hogy a 2013 novemberében az UNESCO párizsi központjában megrendezésre került könyvbemutatón a francia művészvilág olyan nagyasszonyai jelentek

meg, mint Catherine Deneuve, Emmanuelle Riva, Juliette Greco, Lio, Nicole Garcia vagy Marina Vlady.

A lexikon tehát messze nem csupán tudományos jelentőségű írás, hanem feminista politikai, társadalomkritikai, szociális érzékenyítő célzatú munka is. Ez kiderül rögtön az első kötet elején közreadott adatokból, amelyek a nők világszerte hátrányos helyzetére hivatottak felhívni az olvasók figyelmét. Ma a világ női évente mintegy 133 millió gyermeknek adnak életet, oroszánrészt vállalnak nevelésükben, oktatásukban, a világ munkájának mintegy 2/3-át végzik, azonban az összjövedelemből mintegy csak 10%-ban részesülnek, a javakat csak 2%-ban birtokolják, gyakrabban lesznek erőszak vagy kizsákmányolás áldozatai, és a döntéshozatal minden színterén alulreprezentáltak. Ahogy Antoinette Fouque *Figaro*-beli interjújában elmondta, a lexikon célja az arra vonatkozó statisztika javítása, mely szerint bár a nők teszik ki az emberiség 52%-át mégis csak 5-10 %-ban szerepelnek a nagy enciklopédiák névlistájában. (A hazai áttekintés sem szűkölködik a sokkoló számadatokban: Tatai Erzsébet egyik szócikkből megtudjuk, hogy a Kortárs Magyar Művészeti Lexikonban számontartott alkotók csupán 25%-a nőművész, a Munkácsy díj kitüntetteinek 19% nő, 2008-ban a magyar művészeti intézményekben a hallgatók 60%-a, az oktatóknak pedig csak 27%-a nő, míg ezen intézmények rektori székben ezidáig mindössze egyszer fordult meg nő.)

Mint azt a magyar vonatkozású részek szerkesztője, Kovács Ilona, a Szegedi Tudományegyetem Francia Tanszékének docense elmondta Kádár Juditnak a lexikont ismertető *Élet és Irodalom*-beli interjújában, a feminista kiindulópont ellenére a szerkesztőnők nem tisztázták, hogy voltaképp mennyiben feminista vállalkozásuk, így mutatkozhatnak következetlenségek a szövegtörzsekben. Míg az Európában általában ismert mozgalmak tárgyalása jórészt kimaradt, túlsúlyba került a francia nőpártok vagy politikusnők bemutatása, s megkérdőjelezhetően íródtak ki a kultúrtörténelemből az olyan káros nézeteket valló, de hazájukban meghatározó jelentőséggel bíró alkotónők, mint a magyar részből kihagyott Tormay Cécile vagy a bécsi nácirádióban elmondott háborúpárti beszéde miatt törölt Fedák Sárít. (A főszerkesztők terjedelmi megfontolásainak esett végül áldozatul sajnos több – közel húsz – fontos magyar alkotónőt bemutató passzus: köztük pl. Kaffka Margit kiollózása egyrészt méltatlan gesztus, de ha figyelembe vesszük, hogy Tutsek Anna vele szemben teljes szócikket kapott, még hiteltelen karképet is eredményez a döntés. A főszerkesztők ígérete szerint azonban a későbbi javított kiadásokban, fordításokban, és digitális adathordozókra konvertált verziókban már csonkítatlanul fog szerepelni a Kovács Ilona által összeállított teljes magyar arcképcsarnok. Remélhetőleg az elírások korrekciójára is sort kerítenek,

hiszen pl. Andrási Gábor Vízpróba című nőművészeti kiállítása jelenleg egyszer Vízpróba, másszor Vízpróubaként olvasható.)

A több mint 100 magyar alkotónőre vonatkozó egyéni szócikk mellett, a Magyar címszó további 15 oldalt foglal el (2015-2030. oldal) a legkülönbözőbb művészeti és tudományágak képviselőinek, irányzatainak, iskoláinak bemutatásával. A körkép alaposságát példázandó érdemes innen a főcímeket, kulcsszavakat, legendás alakokat felsorolni (az egyes szócikkek szerzőinek nevét zárójelben megemlítve).

- Az 1970-es évek utáni magyar textilművészet (Faludy Judit)
- A 19. századi magyar festőnők és a nők helye a korabeli szépművészeti oktatásba (Bicskei Éva)
- A 20. századi nőművészet a Mintarajztanodától a gödöllői Művésztelepen át a modern stílusideál, a demokratikus art nouveau térnyeréséig, a Kévei művészcsoporthoz és a Nagybányai iskoláig (Gellér Katalin)
- A két világháború közötti magyar képző- és iparművésznők, az avantgárd Nyolc Nő kiállítás 1931-ben és a nehéz út az elismertség felé (Kopócsy Anna)
- Az 1945 utáni magyar képző és iparművészet az Ernst Múzeum nagy „Nőművészet Magyarországon 1960-2000-ig” tárlatával bezárólag, mely retrospektív képet rajzolt, Drozdik Orsolyától, El Kazovszkijn át, Eperjesi Ágnesig (Tatai Erzsébet)
- A 20.-21. századi underground három különböző zenei stílust képviselő énekesnő – Nagy Kriszta Tereskova, Rácz Kati, Palya Bea – példáján keresztül (Barát Erzsébet)
- A magyar nőirodalom úttörői, Ráskai Lea Margit Legendájától, a 18. századi költőnők és episztola íróktól, az irodalmi szalonokig és Vay Sándor/Sarolta különös alakjáig (Kovács Ilona)
- A 19. századi írónők és nőjogi mozgalmak, köztük Wesselényi Polixéna útleírásai, Szendrey Júlia ábrándképei, a *Nemzeti hárfá* vagy a *Hölgyek lantja* lapok költőnői (Ádám Anikó)
- 20.-21. századi írónők, és meglepően eltérő társadalmi/osztály háttérreik: a kisbirtokos családból származó Tormay Cécile, az alsóközéposztálybeli Unger Ilona, a nagybirtokos felmenőkkel bíró Czóbel Minka és Lesznai Anna, vagy az arisztokrata Teleki grófnő, valamint a 20. század elejét jellemző formai/stiláris változatosság, a tutseki konzervatívizmustól a kaffkai modernista kísérletekig (Kádár Judit)
- A 20. század végén, az 1990-es évek után fokozottan felerősödő feminista hangok és azok kanonizációs nehézségei, a *Szomjas Oázis*

nőantológia és irodalomkritikai recepciójának példáján keresztül (P Balogh Andrea)

- Pedagógusnők a 19.-20. században: Brunszvik Teréz anygalkertje, Teleki Blanka lányintézete, Veres Pálné nőiskolája, Dienes Valéria orchestika mozgásművészeti táncpedagógiája (Ádám Anikó)
- Magyar fotográfusnők, a két világháború közötti emigrációs hullám és a párizsi művészek magyar fotósokra kifejtett hatása (ld. Ergy Landau kulturális szalonként funkcionáló műterme, Rogi André/Rosa Klein André Kertésszel kötött házassága), a Kassák vezette munkásfotókör, az 1940-50-es évek riport/szociofotói, kortárs fotó (pl. Maurer Dóra konceptfotói, Szilágyi Lenke szürreális hangulatú portréi) (Csorba Csilla)
- 19-20. századi oktatónők, kutatónők, köztük Torma Zsófia archeológus, Dienes Valéria filozófus, táncpedagógus, matematikus, Göllner Mária geográfus etnográfus, Mándy Stefánia művészettörténész, Péter Rózsa matematikus, Techert Margit az újplatonizmus filozófusa (Ádám Anikó)

A fenti gazdag tartalom fényében elmondhatjuk, a nőenciklopédia megálmodói sikeresen megvalósították célkitűzésüket. A mű messze meghaladja a pusztá dokumentarista névlistázást, olvasója már egy röpké belelapolozgatás után érteni véli, miképp lesz a szöveg „lexikonba oltott valóságos hősköltevény” a „túlélő, migráns, szakadár, szabadgondolkodó” nőkről/nőkhöz, akik az ellenük való hadviselés – az elnyomás, a diszkrimináció, a kirekesztés – dacára nem szűnnek meg „megújítani az anyanyelvet” és „világra hozni a világot” (Fouque in Boyer de Latour). E ragyogó elmék hivatottak ösztönözni a kiadókat és a kutatókat a világnyelvekre még lefordíthatlan, az egyetemes kultúrában eddig figyelmen kívül hagyott íróknak feltárására, egyúttal felhívva a szélesebb olvasóközönség figyelmét a nőnézőpont fontosságára (Kovács in Kádár).

*Kérchy Anna
Szegei Tudományegyetem*

Felhasznált irodalom

Cresson, Édith. 2013. 11. 18. [„Les élections elles-mêmes ne suffisent pas quand il s’agit d’une femme.”](#) *Le Huffington Post*.

Kádár Judit. 2014. “Alkotónők egyetemes lexikona. Interjú Kovács Ilona irodalomtörténéssel.” *Élet és Irodalom* LVIII.9 (Február 28.).

Boyer de Latour, Patricia. 2014. 02. 20. [“Antoinette Fouque: ‘Les femmes sont le génie de l’espèce’. Dernier entretien avec la papesse du MLF.”](#) *Madame Le Figaro*.